KURBAN

Öncelikle bir kullanım hatasını düzeltmeliyiz: 'Kurban kesmek' deyimi yanlıştır.

Kurban, tüm ibadetlerin ortak adıdır. Allah'a yakınlaşmak için yapılan her ibadete, her bağışa kurban denir. Allah rızası için yoksula hayvan kesip et dağıtılacaksa bunu 'kurbanlık hayvan kesmek' veya 'kurban maksadıyla hayvan kesmek' şeklinde ifade etmek gerekir. Sadece 'kurban kesmek' dendiğinde sanki bağımsız bir 'kesme' ibadeti var gibi algılanıyor. Nitekim asırlardır böyle algılanmış ve İslam'da adeta 'hayvan boğazlamak' diye ayrı bir ibadet olduğu kanısı doğmuştur. Oysaki işin gerçeği bu değildir.

Gerçekle geleneği birbirinden ayırmak için 'kurban kesmek' deyiminin yerine 'kurbanlık hayvan kesmek' veya 'kurban için hayvan kesmek' ifadelerini geçirmek zorundayız. Böyle yapıldığında iş, yoksula et yedirmek için eti yenen hayvanlardan birini kesmek şeklindeki Kur'ansal anlayışa aktarılmış olacaktır.

Kurban kavramı, Kur'an'da, sadece kan, et veya sadece kesmek boğazlamak anlamlarını taşımıyor. Kesmek, boğazlamak, kan ve et, Kur'an'ın tanıttığı kurban kavramının yalnız bir boyutudur. Ve ilave etmeliyiz ki, en sonda dikkate alınan bir boyutudur, zorunlu bir boyut değildir.

İbranice'den Arapça'ya geçmiş bulunan kurban (korban) kelimesi, 'Allah'a yaklaştıran veya kendisiyle Allah'a yaklaşılan şey' demektir. Kurban, bu geniş çerçevesiyle, Kur'an'ın, Allah'a yaklaşmak için vesile ve araç kabul ettiği tüm değerleri ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, bir hadislerinde namazdan bahsederken şöyle buyurmaktadır: "Namaz, bütün takva sahiplerinin kurbanı, yani Allah'a yakınlaşma yoludur." (Bu konuda bk. İbn Manzûr; *Lisanü'l-Arab,* kurban mad.)

Kur'an; insanlık tarihinde Allah'a yaklaşmanın, dinin en önemli unsuru halinde ele alınmış ve boğazlamak, kan dökmekten ibaret hale getirilmiş kurban kavramını, kökünden değiştirmekte ve onu insanın hür ve samimi bütün niyetlerinin beslediği iyiye yönelik davranışlar halinde öne çıkarmaktadır. Kur'an, böylece, sadece can almak şeklinde algılanan bir 'Allah'a yaklaşma' anlayışının din gerçeğiyle bağdaştırılamayacağına dikkat çekmektedir.

Kur'an bize gösteriyor ki, Allah'a yaklaşmak için, Allah dışında 'yakınlık aracı' (kurban) seçilen hiçbir şeyin insana faydası olmayacaktır. (Ahkaf, 27)

İNSANLIK TARİHİNDE KURBAN

İnsanlığın, ortak değerleri gibi ortak gelenek ve kurumları da vardır. Ortak kavram ve kurumlardan biri de kurbandır. Gerekçesi, hedefi ve malzemesi ne olursa olsun, tarih boyunca bütün toplumlar, şöyle veya böyle, kurban kesmişlerdir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, insanoğlunun 'kurban etmek' adı altında işlediği cinayet ve sergilediği vahşet, akıllara durgunluk verecek boyutlardadır. İnsanların, kurban etmek adına duydukları kan dökme arzu ve ihtiyacı, insanın şuuraltı derinliklerinde alabildiğine köklüdür.

Doğaüstü güçlere, tanrılara bir şeyler adamak, sunmak önceleri ve basit planda, bazı yiyeceklerin takdimi şeklinde oluyordu. Bu sunuşların, en değerli gıdalar içinden seçilmesi ise sunulan şeyin hedefine varması ve sunucuyu tatmin etmesi bakımından çok önemliydi. Takdimler, basit içecek ve yiyeceklerden, değerli etlerin sunuluşuna doğru bir seyir izlemiştir. Hemen her devirde, et olarak sunulanların daima eti yenen evcil hayvanlar arasından seçilmesi, bu bakımdan ilginçtir.

Kur'an, Âdem'in iki oğlunun 'Allah'a yakınlaşmak için' bir şeyler sunduklarını, bunlardan birinin, sunduğunun kabul edilmemesi üzerine, kıskançlık yüzünden, kurbanı kabul edilen kardeşini öldürdüğünü bildiriyor. (5/27) Kur'an burada, insanoğlunun ilk cinayetinin kıskançlık yüzünden doğduğunu söylemeyi amaçlamakla birlikte, Tanrı'ya bir şeyler sunmanın, insan kadar eski bir gelenek olduğunu da göstermektedir. Ne var ki bu ayet

bize, sunulan şeyin ne olduğu konusunda bilgi vermemektedir. Bu ilk sunuşun malzemesi, bir hayvan olabileceği gibi, bir yiyecek veya içecek de olabilir.

Kurban etmenin gerekçesi üzerinde geniş araştırmalar yapılmış ve çeşitli teoriler oluşturulmuştur. Bu araştırmalardan birinin sahibi bulunan İngiliz bilgin William Robertson Smith (Olm. 1894), ilk baskısı 1889'da yapılan ünlü eserinde *(Lectureson the Religion of the Semites)* bu konuyu incelemiştir. Robertson'un vardığı sonuca göre, birçok dinde kurban etmenin gerekçesi, kurbanın Allah'ın yiyeceği olduğu yolundaki inanıştır. Tanrı, sadece kurban olarak sunulan şeylerden yer, içer. O halde ne kadar fazla kurban sunulursa, Tanrı'nın memnuniyeti o ölçüde büyük olacaktır.

Bir başka gerekçe de, kurbanlar aracılığı ile insanın tanrısal âlemle kaynaşmaya gireceğine, tanrısal güçlerden bir pay alacağına inanılmasıdır. Bu inanışa göre, kurbanlar aracılığı iledir ki, insan, Tanrı ile bir kan beraberliği kurabiliyor. Bu teori, kurban etme arzusunun temelinde bir totemizm görüyor ve Semitik dinler (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) bünyesindeki kurban kurumunu 'Semitik dinlerin Totemizmi' olarak nitelendiriyor.

Gerekçelerden biri de, kurban sunmanın Allah'ın gazabını yatıştıracağına, şeytan ve cin gibi musallat kudretlerin zararlarını önleyeceğine inanılmasıdır. Doğal âfetler, harpler, hastalıklar hep bu tanrısal öfkenin veya kötü ruhların gazabının ürünleri olarak düşünüldüğünden, kurban sunmak, daha rahat ve mutlu bir hayatın bir tür garantisi olarak değerlendirilmiştir. Fark şuradadır: İlkel devirlerdeki 'Tanrısal gazap' gerekçesinin yerini daha sonraki zamanlarda 'günahlara kefaret' gerekçesi almıştır. Nitekim Eski Ahit'te kurban, günahtan temizlenme olarak tanıtılıyor. Bu yüzden Eski Ahit (Tevrat), kurban etmeyi Allah'a hamdin en somut ve gelişmiş şekli olarak tanıtır ve kurbanı çok ayrıntılı biçimde düzenler.

Kurban konusunu inceleyenlerden biri olan Lagrange'ın: "Semitik dinlerde kurban ne Allah ile birleşme ne ona yemek sunma ne de O'nun öfkesini yatıştırma aracıdır. Bu dinlerde kurban, her şeyin Allah'a ait olduğunun dinsel bir törenle açık ve somut şekilde ifadeye konuluşudur" yolundaki beyanı, Eski Ahit açısından tutarlı görülmüyor. Kurban kavramının böylesine

bir sembol haline getirilişi, ileride de göreceğimiz gibi, yalnız İslamiyet'te dikkat çeker. (Lagrange'ın yaklaşımı içinbk. Etudes sur les Religions Sémitiques, Paris, 1905, sayfa: 274)

Kurban etmenin gerekçesini açıklamaya çalışan teorilerden en dikkat çekicisi 'kanın hayat vericiliğine inanma'yı esas alan teoridir. Bu teoriye göre, hayatın esası ve taşıyıcısı sayılan kanı görmeye eğilim ve heves, insanın en köklü yanıdır. Bu bakımdan, ilkel bir kabilenin, dinsel ayin vecdi içinde en değerli hayvanları, hatta insanları kurban etmesiyle, mesela, 1789 Fransız İhtilali'nin veya modern dünyadaki şu veya bu siyasal hareketin, insanları boğazlaması arasında, andığımız şuuraltı bakımından fark yoktur.

Kan, hayat sayılmıştır. Kan akmalıdır. Kurbanı değerli kılan, kandır; et veya deri değil. Eski Ahit, bize, Allah'ın bu kan akışından âdeta zevk duyduğunu anlatır. (Örnek olarak bk. Levililer, 17/11) Kur'an, kurban edilen hayvanların etlerinin ve kanlarının Allah'a gitmeyeceğine, Allah'a ancak insandaki takva duygusunun ulaşacağına (Hac, 37) vurgu yaparken, özelde Eski Ahit'in, genelde de bütün ilkel zamanların kurban anlayışlarına cevap vermektedir.

Eski Ahit, etlerin işe yaramasını düzenlemeyi de ihmal etmez. Etlerin işe yarar hale getirilmesi, onların din adamlarına takdimi ile olur. Kurbanların etleri, din adamlarının gıdasıdır. Kan Allah'a, etler din adamlarına. (Levililer, 716-11)

Eski Ahit'in bu kurban anlayışı, onun kurbanı en ince ayrıntılarına kadar düzenlemesine neden olmuştur. Gerçekten de, Eski Ahit'te kurban, kesilecek hayvandan, mabetlerin kurban kesmeye mahsus yerlerine (mezbah), kurban kanının nerelere, nasıl sürüleceğine ilişkin kurallara kadar inceden inceye düzenlenir. (Bu konuda geniş bilgiler için *bk.* Encyclopaedia Judaica, Sacrifice mad.)

Daha değerli kan, daha değerli et sunmak için, son aşamada insan kurban etme noktasına gelinmiştir. İnsan kurban etmenin bir sebebi de, insan eti yemenin, kutsal güçlerle kucaklaştırıcı bir unsur olduğuna inanılmasıydı. Sanılmıştır ki, insan etinde doğaüstü-ilahî unsurlar vardır ve bu unsurların, yaşayan bir bedene katılması, insan etini yemekle mümkün olur.

Öte yandan, tanrısal öfkeden sakınmanın en ideal yollarından biri de, tanrılara insan kurban etmekti. Bu kurban ediş bazen kesme, bazen de deniz veya ırmağa atıp boğma suretiyle gerçekleştirilmiştir. İlk zamanlarda Yahudiler, büyük doğal âfetler sırasında tanrısal cezayı kaldırmak veya hafifletmek için kabile veya kentin en güzel kızlarını nehirlere atıp kurban etmekteydiler. Yine onların, çocuklarını ateşten geçirmek suretiyle kurban ettiklerini ve bu uygulamayı durdurmak için Hz. Musa'nın mücadele verdiğini Eski Ahit'ten öğreniyoruz. (Tekvin, 22; Yeremya, 19/5-6; Levililer, 18/21 vs.) Tevhit dinine ters düşen bu uygulamanın verilen mücadelelerden sonra ortadan kaldırıldığını görüyoruz. Çocukların öldürülmesi, babanın hayatını uzatan veya babayı güçlü kılan bir sebep olarak da düşünülmüştür. (Bu konularda geniş bilgi için bk. *Encyelopaedia ofReligions and Ethics,* Human Sacrifice maddesi)

İnsan kurban etmenin altında, başkalarının hayatını kurtarmak veya kahramanlaşmak gibi duygular da yatar. Bu kurban ediş, zaman zaman, kişinin kendi hayatına son vermesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Değişik farklarla uygulanan bu şeklin, yaşayan dünyada en dikkat çekici örneği Japonların harakiri gelenekleridir. İlk çağlardaki ilkel gerekçeler yeni zamanlarda metafizik bir çehreye bürünmekle birlikte, insan kurban etmeden beklenen birtakım sonuçların varlığına inanış sürüp gitmektedir. VVestermarck'ın çalışmaları bize göstermektedir ki, gelişmiş toplumların insan kurban etmeleri, şekli ve gerekçesi ne olursa olsun, ilkel toplumlardan hiç de geri değildir. Hristiyanlık'ta Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi de insanlığın kurtuluşu uğruna bir kurban ediş veya oluş hadisesi olarak düşünülmektedir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. *Dictionnaire de la Bible,* Sacrifice maddesi)

İSLAM'DA KURBANLIK HAYVAN KESME

Kurbanlık hayvan kesmek, geleneksel fıkha göre sünnet veya vacip bir ibadettir. Vacip sözcüğü Hanefî fıkhında, teknik bir terim olarak müekked sünneti ifade eder. Mezheplerde söz birliği edilen nokta, kurban kesmenin farz olmadığıdır. Ne yazık ki, halk arasında bu gerçek göz ardı ediliyor ve kurban kesmek bir tür farz gibi algılanıyor. Bu yanlış algılama, doğal olarak art arda birçok yanlışı da beraberinde getiriyor.

Şunu söylemek zorundayız: Son yıllarda hızlı ve amansız bir biçimde yol alan din sömürüsünün önemli gelir kaynaklarından biri haline getirilen kurban et ve derisi toplama, trilyonluk meblağların söz konusu olduğu bir sektöre dönüştü. Bu yüzden kurban kesmek, infakın (paylaşım ve yoksula yardımın) bir uygulaması olmaktan çıkarılıp fiilen farzlaştırıldı. Onunla da yetinilmedi, kurban kesmek İslam'ın en büyük farzı haline getirildi. Din sömürüsü sektörü, elinden gelse tüm ailelerin her bireyine bir veya birkaç kurban kestirecek...

Kısacası, kurban kesmenin esas amacı olan 'yoksulun et yemesi' âdeta unutulmuş, kurban denince akla bir tür 'hayvan boğazlama ve deri kapma savaşı' gelir olmuştur. Ortada Allah rızası, dindiyanet, insaf kalmamıştır. Türkiye genelinde, üç milyona yakın hayvan kesilmekte, Allah'ın ve yoksulun adları paravan yapılarak birkaç başlı bir vurgun sektörü beslenmektedir.

Kur'an'ın verilerini esas alarak konuşursak kurban kesmek bağımsız bir ibadet değil, esas ibadet olan infak (paylaşım, yoksula yardım) emrinin uzantılarından olan bir sosyal yardım türüdür. Başka bir ifadeyle, kurban kesmek vesileler (vesâil: araçlar) cümlesindendir, amaçlar (makaasıd) cümlesinden değil. Kurbanın bağlı olduğu maksat hüküm, infaktır.

Konunun özü, Hac suresi 36-37. ayetlerde verilmiştir:

"Kurbanlık hayvanların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz, Allah'a sizin takvanız ulaşır!"

Bu ayetlerden açıkça anlaşılıyor ki kurban kesiminde ibadet olan, kan akıtmak veya et değildir. Kurban kesiminde Allah'ın gözettiği, kesilen hayvandan yoksulun sağladığı yarardır.

O halde, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Yoksulun korunması, ona et vermek yerine başka bir şey vermekle daha iyi sağlanacaksa, o şeyi, kurbanlık hayvan kesmeye yeğlemek gerekir. Örneğin, ameliyat parası bulamayan veya elektrik, su borcunu ödeyemeyen bir yoksula kurban eti yerine o etin tutarı olan parayı vermek Kur'an'ın ruhuna ve isteklerine daha uygun bir 'kurban' (Allah'a yaklaşma aracı) olacaktır.

Kısacası, kurban bayramı, yoksulun, imkân sahiplerinin varlık-

lanndan pay aldığı bir bayramdır, hayvan kesme bayramı değil. Hayvan kesimi, yoksula pay çıkarmanın şekillerinden sadece biridir. Dileyen elbette ki o şekle uyar, ama ona uymak kaçınılmaz değildir.

Türkiye'de, Kur'an'ın bu kurban anlayışını 1980'li yıllarda ilk kez, bu satırların yazarı telaffuz ve teklif etmiştir. Gerçeği ortaya koyan bu açıklamamıza, geleneksel dinci çevrelerden, o arada Diyanet İşleri Başkanlığından şiddetli tepkiler geldi. Özellikle, et ve deri çetesi gibi çalışan dinci soygun cemaatleri bizi dini tahrif etmekle suçlama alçaklığına bile tevessül edebilmişlerdir. Zaman geçmiş ve bu karşı çıkışların sahiplerinin önemli bir kısmı, o arada Diyanet İşleri, bizim söylediğimiz noktaya gelmiştir. Hatta Diyanet, 2000'li yılların başlarında 'İsteyenin kurbanlık hayvan kesmek yerine bu hayvanın tutarı olan parayı fakirlere verebileceğini' halka açıklamıştır. Eski totemist tutumlarında veya et ve deri kapma çeteciliğinde ısrarlı olanlar elbette ki Diyanet'in fetvasına da karşı çıkmakta gecikmemişlerdir. Ama iyi niyetli insanlar, meseleyi kavramış ve gereğini yapmaya başlamışlardır.

"Kurban farz ibadet değilse de sünnet ibadettir" yolunda bir iddia da geçerli olamaz. Böyle bir söylem, sadece kurban konusunda değil, önü sürüldüğü tüm alanlarda geçersizdir.

Sünnet, kelime anlamıyla da terimsel anlamıyla da 'tavır, tarz, yöntem, gelenek, davranış biçimi' demektir. Bu kelime hem dinsel geleneği hem de, Hz. Peygamber'in Kur'an'da yer alan ilkeleri uygulama biçimini ifade için kullanılır. İşin bu yanı zamanla unutturulmuş ve ne kadar eski örf varsa (özellikle Arap örfleri) 'sünnet' adı altında dinleştirilmiştir. Şöyle veya böyle, sünnet bir yapıyı değil, mevcut bir yapıya dayanan bir uygulama biçimini gösterir. Bu, şu demektir:

Sünnetten söz etmek için öncelikle Kur'an'da onun dayandığı bir farzın bulunması gerekmektedir. Kurbanın dayandığı farz, infaktır. O halde söylenecek olan şudur:

Kurban kesmek, farz olan infakın yer, zaman ve imkânlara uygun biçimde yerine getirilmesinin şekillerinden biridir. Uygulanan şekli yoksulun ihtiyaç durumu belirleyecektir. Yoksula et de verilebilir para da. Bunun seçimi, kurbanın sahibine kalmıştır.

O halde, 'sünnet ibadet' deyimi bilimsel açıdan tutarlı değildir; Kur'an'ın verilerine de ters düşmektedir. 'Sünnet ibadet' diye bir şey olmaz, 'ibadetin sünnete uygun biçimde yerine getirilmesi' olur.

Kurban kesme, daha doğrusu 'hayvan kesme' diye bir ibadet Kur'an'da yer almaz. Bu anlamda olduğu söylenen ifadelerin tümü, infakın et dağıtma ve yoksulları doyurup ağırlama biçimindeki görünümünü ifade eden beyanlardır. Ekleyelim ki, bu düzenlemelerin tümü de hac günleri içindir. Düzenlemenin, hac günlerinde Mekke ve civarında toplanan kalabalık insan kümelerinin rahatça ve bolca yiyip içmelerine yönelik olduğu da açıktır. Kurban kesme uygulamasını ele alan ayetlerin yer aldığı surenin Hac suresi olduğunu bir kez daha anımsayalım.

Kevser suresinde geçen "İnhar" emrinin tek kelimeyle "Kurban kes" şeklinde anlaşılıp tercüme edilmesi ise bir başka yanlıştır.

Şimdi konuyu, Kur'an zemininde daha yakından görmek için, geleneksel anlayışın "Kurban kes" emrine dönüştürdüğü ayetleri ve bu ayetlerdeki omurga kelimeleri yakından görelim.

Kevser süresindeki "İnhar" Emri:

Kurban kesmeyi önce vacip, sonra da birtakım din ticareti oyunlarıyla 'en büyük farz' haline getiren etçi-derici yaklaşımların öncelikle dayandıkları ayet, Kevser suresinin ikinci ayetidir. Bu ayette geçen "İnhar" emri, onlara göre, tek anlam taşımaktadır; Kurban kes!

Bu yaklaşım iki bakımdan isabetsizdir:

1. "İnhar" emrinin hayvan boğazlamak anlamı bu sözcüğün anlamlarından sadece biridir ve bu ayetteki söylem dikkate alındığında, öncelik taşımayan bir anlamdır.

2. "İnhar" emrinin 'kurban kesmek' diye bir anlamı yoktur. Nahr, İslam öncesi devirlerde de kullanılan bir kelime olup hayvanı keserek öldürmektir; dinsel, kutsal bir yanı yoktur.

Nahr (Arapça'daki boğazdan söylenen Ha ile) isim olarak kullanıldığında göğüs anlamındadır. Aynı kökten türeyen ve 'mimli bir mastar' olan 'menhar' sözcüğü de göğsün süs gerdanlığı takılan yerine denir.

Nahr kelimesinin bu göğüs anlamı onun türevlerinin hemen tümünde omurgayı oluşturmaktadır. Bu noktayı da unutmayarak baktığımızda nahr şu anlamlara gelmektedir: Göğsünü gererek dimdik durmak, sağ elini sol elinin üstüne koyarak durmak, namazı/duayı vakti girer girmez yerine getirmek, kavrayışını bilgi ile derinleştirmek, hayvanı göğsünden hançerleyerek öldürmek, (bk. Fîrûzâbâdî; *el-Kaamus el- Muhît,* nahr mad.)

Tercüme, meal ve tefsirlerde (özellikle Türkçe yazılanlarda) bu anlamların sadece birine yer verilmektedir: Hayvan kesmek. Ne yazık ki o da kelimenin taşımadığı bir anlamla birleştirilerek 'kurban kesmek' şekline dönüştürülmekte ve Kur'an'da yer almayan bir buyruk Kur'an ayetine mal edilmekte, Kur'anlaştırılmaktadır, Oysaki nahr kelimesiyle ifade edilen kesmede herhangi bir kutsallık söz konusu değildir.

Anlaşılan **o** ki, Kevser süresindeki "İnhar" emrini hayvan kesmek anlamında anlasak bile bunun kutsallıkla, ibadetle bir ilgisi yoktur. Bu olsa olsa, bir sevinç ve övüncü başkalarıyla paylaşmak için yiyip içmek maksadıyla hayvan kesip et ikram etmektir ki İslam öncesi devirde de aynen vardı.

"İnhar" emrinin ibadet amacıyla hayvan kesmek (kurban kesmek) şeklinde bir anlama çekilmesi filolojik ve dinsel açıdan tam bir zorlamadır.

Şimdi biz bu geleneksel zorlamayı bir kenara bırakarak Kevser süresindeki emri, gerçeğinde olduğu gibi alarak anılan sureyi meallendirelim:

"1. Hiç kuşkusuz biz verdik sana kevseri/iyilik, bereket, mutluluk, güzellik, soy ve aydınlığın tükenmezini. 2. O halde, sen de Rabbin için namaz kıl/dua et ve göğsünü gererek dimdik dur/ellerini bağlayıp kıyam et/namazı-duayı vakti girer girmez yerine getir/kavrayışını bilgi ile derinleştir/eti yenecek hayvan kes! 3. Kuşkun olmasın ki ebter/soyu kesik, seni kötüleyenin ta kendisidir."

Surenin iniş sebebi, tartışmasız bir biçimde şudur: Hz. Peygamberin erkek çocuğu ölüp sadece kız çocukları kaldığında, kız evladı evlat saymama zalimliğine tutulmuş olan Araplar, Hz. Muhammed'e ebter yani soyu kesik, nesli tükenmiş damgası vurmak suretiyle onu küçümsediler, ona hakaret ettiler.

Cenabı Hak, Peygamberini teselli etmek için bu sureyi indirdi. Ona en yüce ve ölümsüz değerleri bol bol (kevser, değer verilen şeylerin bol ve sürekli olanı demektir) verdiğini, bunun için sadece kendisine boyun eğmesi gerektiğini bildirmekte ve Hz. Peygamber'i vakarlı, göğsü dik, Allah'a niyazında sürekli olmaya çağırmakta, şükranının bir ifadesi olarak da eti yenecek hayvan keserek yoksula, akrabaya, eşe-dosta ziyafet vermesini istemektedir.

Olay budur. Kevser suresinin ruhu ve amacı da budur. Bunun hayvan kesmeyi ibadetleştirmekle bir ilgisi yoktur. Kullanılan kelimenin, hayvanı kesmeyi ibadetleştiren bir geçmişi yoktur. Kur'an'ın böyle bir emri, hatta işaret ve iması yoktur.

"İnhar" emri, anlamlarından sadece birisi olan "Hayvan kes"le kayıtlansa bile bunun anlamı yoksula, eşe-dosta, konu komşuya, Allah'ın verdiği nimetlere bir şükran ifadesi olarak sofra kurup et yedirmektir. Yani, Kur'an'ın diliyle konuşursak intakta bulunmaktır. İnfakta bulunma emrini, bir pagan yalpalamasıyla 'hayvan boğazlama ibadeti'ne kanıt yapmanın Kur'ansal ve Muhammedi ruhla bağdaştırılacak bir yanı yoktur. Kur'an, kesilen hayvanların etlerinin ve kanlarının Allah'a 'asla ulaşmayacağını' bildirmişken hayvan boğazlama ibadeti yaratmanın din şuuruyla irtibatı söz konusu edilemez. Bu olsa olsa et ve deri çeteciliğini tatmine bir katkı olur.

Kısacası, kurban bayramı, Allah'a yakınlaşmak niyetiyle yoksula yardım bayramıdır, hayvan boğazlayıp et yeme bayramı değildir. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, kurbanı bu anlayışla savunanları 'kavurma şöleni yapma' bayramı kutlamakla itham ederken, alaycı bir üslup kullanmakla birlikte, bir gerçeğin altını çizmektedir.

Hac Süresindeki Beyanlar:

Hac suresinin 34-37. ayetlerinde, eti için kesilen hayvanlardan ve o hayvanların kesim yer ve zamanlarından söz edilmektedir. Bu ayetlerde kullanılan kelimeler, sırasıyla 'mensek, behîme, en'am, büdne'dir. Ayrıca bu ayetlerde 'etler ve kanlar' (luhûm ve dimâ') sözcükleri de kullanılmaktadır.

Adı geçen 4 ayette altı çizilen gerçek şudur: Kesilen hayvanla-

nn ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır! Hayvanın, insana yarayan hiçbir unsuru Allah'a ulaşmaz! Allah'a insanın takvası, samimiyeti, iyilik yapma gayreti ulaşır. (Hac, 34-37)

Takva ve samimiyeti ifade için hayvan boğazlamayı dinleştirmek, İslam'ı totemizme, Müslümanı da Vikingleşmeye itmekten başka ne anlam ifade edebilir?! Yukarıda verdiğimiz ayet-lerin hiçbirinde 'kesme' fiiline kutsallık izafe edilmemiştir. Tam aksine, hayvana ve kesime kutsallık izafe edilmesine çıkabilecek tüm yolları tıkayan bir ifadeyle, etlerin ve kanların Allah'a asla ulaşmadığı, Allah'ın bunlarla hiçbir ilgisinin olmadığı, pekiştirme edatları kullanılarak gösterilmiştir.

Ayetlerde "Her ümmet (inanç topluluğu) için bir kurban kesme yeri, tarzı ve zamanı öngörülmüştür." denmektedir. Bundan da anlaşılır ki, paylaşım ve yardım maksadıyla illa da hayvan kesilecekse bu hayvanların belirli bir zamanda, belirlenen bir mekânda, belirlenmiş bir yöntemle kesilmesi gerekir. Bu ayetler, yardım ve paylaşım amacıyla hayvan kesiminin istismara, aldatmaya âlet edileceğini çok üst boyutta ifadelerle duyurmakta, bu konuda önlem almanın gerekliliğini ilan etmektedir.

Bu tanrısal beyanlara dayanarak diyebiliriz ki, herkes istediği şekilde ve yerde "Kurban kesiyorum" diyerek hayvan boğazlayamaz; bu hayvanların yararlı unsurlarını hiç kimse kendi işine gelecek biçimde dağıtma, bölüştürme yoluna gidemez.

Kurban adıyla kesilen hayvanların kesimi ve etlerinin dağıtımı konusunda kamu otoritesinin düzenleme yetkisi kullanması gerektiği, Kur'an'ın Hac suresi 34. ayetinden rahatlıkla çıkartabilmektedir. Elbette ki bu düzenleme, "Şu kuruma vermek zorundasın!" şeklinde bir dayatma olmamalı, ancak birtakım vurgun odaklarının yurttaşları aldatmasını önleyecek tedbirleri getirmeli, kısacası, Müslümanı özgür iradesiyle iş yapacak imkâna ulaştırmalıdır.

Son yıllarda kurban eti ve kurban derisi kapışmanın nasıl bir dalaşa, hatta savaşa vücut verdiğini düşünürsek Hac 34. ayetin anlamındaki muhteşem dikkat çekişe bir kez daha hayranlık duyarız.

Hac suresinde, kesilen hayvanları ifade için kullanılan kelimeler şunlardır:

Behîme: 4 ayaklı hayvanların tümünü ifade eder. Arap dili lügatleri yırtıcı hayvanlarla kuşların behîme cümlesinden sayılamayacaklarını belirtmektedir. Bu demektir ki behîme, eti yenen 4 ayaklı hayvanlardır. Biz buna Türkçe 4 ayaklı etlik hayvanlar diyebiliriz.

En'anu Deve ve koyun türü hayvanları ifade eden 'ne'am' sözcüğünün çoğuludur. Kelime, sonraki zamanlarda sığır ve mandanın dahil olduğu sürüleri ifade için de kullanılmıştır. Ama içinde devenin bulunmadığı hiçbir hayvan sürüsü bu kelimeyle tanıtılmaz. Kaamus'un güzel ifadesiyle, "sürüde deve yoksa ona en'am denmez."

Büdne: Deve, sığır, gibi büyük baş hayvanları ifade etmek için kullanılan 'bedene' kelimesinin çoğuludur.

Kur'an'daki 'hedy' sadece kurbanlık hayvan mı?

Kurban konusunun en önemli sorularından biri de 'hedy' kelimesinde düğümlenmektedir.

Hedy, geleneksel fıkıhta sadece kurbanlık hayvan olarak alınmış ve anlam boyutu en zengin kelimelerden biri, taşıdığı birkaç boyuttan sadece birine hapsedilerek birkaç Kur'ansal inceliğin gözden kaçmasına yol açılmıştır. Kaçırılan incelikleri yakalamak için hedy kelimesini yakından görelim.

Hedy ve yandaşı olan hidy, hida, hediy sözcüklerinde şu anlamlar vardır: Yol, tavır-tarz, ense-boyun, esir. **Kabe**'ye adanan hayvan, hediye, bağış... Türkçe'deki hediye sözcüğü de hedy ile aynı kökten ve aynı anlamdadır. Kur'an bu hediye sözcüğünü de kullanmıştır. (27/35)

Hedy, Anadolu'da 'lokma usulü' denen bir yardımlaşma ve paylaşım yöntemini de aynen ifade etmektedir. Bu usule göre, herkes sahip olduğu imkân ve nimet ölçüsünde bir şeyler getirir, bunlar bir yerde toplanır; bu toplananlardan herkes eşit miktarda yararlanır, yer, içer, giyer. Bu usûlde öz şudur: Bağışlar imkânlara göre değişik miktarda olur, hatta imkânı olmayanlar hiçbir bağışta bulunmaz ama toplananlardan yararlanmada herkes eşit miktarda pay alır. Amaç, yoksul ve yoksunun onurunu zedelemeden ona yardım etmektir. Bu yardım, sıcak ve saygılı bir kardeşlik havası içinde yapılır.

Katkıda eşitlik yok, imkâna göre verme vardır; paylaşımda ise eşitlik esastır. Lokma teknesinde (veya sandığında) toplanan nimetlerden pay almada en çok verenle hiçbir şey veremeyen eşittir.

Tüm bunlar dikkate alındığında hedy, sahip olunanı paylaşma ruhunu ifade eden ve özendiren bir kelime olarak karşımıza çıkmakta ve Kur'an'daki infak ahlak ve bilincinin esrarlı bir ifadesi olmaktadır.

Hedyin kurbanlık hayvan veya (geleneksel fıkıhta benimsendiği gibi) kurban kesmek anlamı, kelimenin esas anlamı değildir. Kurbanlık hayvan veya kurban kesmek, hedyin esas anlamı olan bağışlamanın bir görünümüdür. Yani uygulama şekillerinden birini göstermektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, hedy kelimesinin geçtiği ayetlerin meali, kelimenin bu esrarlı ve kapsamlı anlam boyutları korunarak yapılmalıdır. Böyle yapıldığında hedyi şu şekilde çevirmek zorunda kalırız: Esir veya köle azatlamak (Kur'an bunu, insanoğlunun en zor başardığı iyiliklerden biri olarak göstermektedir: bk. Beled suresi, 11-16), Kabe'ye, özellikle hac mevsiminde uzaklardan gelenlerin rahatça gıdalanması için, eti yenecek hayvan (özellikle deve) veya başka şeyler bağışlamak.

Hedy kelimesi, geçtiği 7 yerin {2/196; 5/2, 95, 97; 48/25) tümünde bu anlamdadır.

Bu filolojik ve Kur'ansal gerçek ortada dururken hedyi, anlam boyutlarından sadece birinin uygulanış şekillerinden biriyle dondurmak ve sanki Allah bu sözcükle hayvan boğazlamayı ibadet ve mecburiyet kılmış gibi göstermek, Kur'an'ın ruhunu, mesajın evren-selliğini ve buyruğun uygulanabilirliğini zedelemektedir.

Arapça kelimelerin Kur'an bünyesindeki anlamlan üzerinde yüzyılların aşamadığı bir otorite olan ölümsüz usta Râgıb el-Isfahanî (ölm. 502/1108), Kur'an terminolojisinin tartışmasız kaynaklarının başında gelen eseri *el-Müfredâtfî Garîbi't-Kur'ari*da hedyi, Kur'an'daki kullanımı açısından değerlendirirken şunu söylemiştir:

"Hedy, Beytullah'a hediye edilen şeyleri ifadeye özgülenmiş bir sözcüktür."

Râgıb böyle diyor, "Hedy, Beytullah'a adanan hayvanları ifade için kullanılır" demiyor. Büyük Râgıb'dan şunu da öğreniyoruz: Kur'an'da kullanılan "hedy kelimesi dişil bir sözcük olan hediye kelimesinin eril (müzekker) şeklidir." (Râgıb, hedy mad.) Bunun açık anlamı ise şudur: Hedy, herhangi bir şeyden yapılan bağış demektir. Kur'an bunu, hac konusundaki düzenlemeyi yaparken daha açık hale getirerek şöyle buyurmuştur: " Hedy olarak kolayınıza geleni verin..." (2/196)

O halde, Beytullah'a bağışlanan şey, hedyin taşıdığı anlamlar çerçevesindeki tüm varlıklardan olabilir: Esir veya köle azatlamak, altın-gümüş ve benzeri değerli maddeler bağışlamak, para bağışlamak veya hacıların yemesi için eti yenen hayvanlar kesmek... Önemli olan, **Kabe** aracılığı ile yoksullara ve dünyanın dört yanından Beytullah'ı ziyarete gelmiş konuklara birtakım hizmetler ulaştırmak, bazı yardımlar yapmaktır, 'Kurban kesmek' adı altında onbinlerce hayvanı katlederek kumlara gömmek değil... Hacı, beş yıldızlı otelde konaklamaktadır, geleneksel dincilik, hâlâ, hayvan kestirip kumlara gömdürerek ibadet yaptığını sanmaktadır. Oysaki İslam o hayvan kesimini, uzaklardan gelmiş hacıların ağırlanması için önermiştir. Beş yıldızlı otellerde, klimalı lüks odalarda konaklayan hacıların hangisi, orada kesilen kurbanlardan bir lokma et yemektedir?! Bugün böyle bir şey kalmış mıdır?!

Bu bir yorum değil, Kur'ansal ve bilimsel bir gerçektir. Ve bu gerçek dikkate alınarak anılan ayetlere (özellikle Bakara, 196. ayete) dayandırılan fıkıhsal hükümlerin yeniden düzenlenmesi gerekir.

Hedy için söylediklerimiz, Bakara 196. ayette geçen ve yine hacla ilgili düzenlemede yeri olan 'nüsük' kelimesi için de geçerlidir.

Nüsük de geleneksel fıkıh tarafından anlam boyutlarının birine hapsedilmiş ve ruhu zedelenmiş bir kelimedir.

Bu kelime, öteden beri 'kurban kesmek' anlamında dondurulmuştur. Oysaki bu kelimenin esasında da kurban kesmek anlamı yoktur. Kurban kesmek, bu kelimenin esas anlamı olan 'Allah'a yaklaşmak için bağışta bulunma'nın uygulama şekillerinden biridir. Nüsük, Allah'ın rızasını elde etmek için eti yenen hayvan kesip dağıtmak, altın veya gümüş gibi kıymetli madenlerden bağışta bulunmak, Allah'a ibadet etmek anlamlarındadır.

Yani nüsükün esası da, kamu için bağıştır, paylaşmaktır. Kaamus, nüsükten söz ederken "Mutlaka Allah'ın haklarına ıtlak olunur" diyerek nüsükteki kamusal karaktere vurgu yapıyor. Bu bağış ve paylaşım, hayvan kesip dağıtmak suretiyle (özellikle hac mevsiminde büyük bir kitle oluşturan hacıların doyurulması için) yapılabileceği gibi, muhtaçların korunmasına yönelik diğer harcamalarla da olabilir. Gözden uzak tutulmaması gereken şudur:

Kur'an'ın; işi, ete ve kana bağlamak gibi bir isteği ve özendirmesi asla yoktur. Hedy ve nüsük sözcüklerinin esasında da böyle bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bu gerçeği dikkate aldığımızda Bakara suresi 196. ayetteki nüsükün, filolojik yapısına ve Kur'an mesajına uygun biçimde yeniden meallendirilmesi ve bu kelimeye dayandırılan fıkıhsal düzenlemenin bu anlama uygun olarak şu şekilde yapılması gerekmektedir:

"Hac sırasında... içinizden hasta olan yahut başından rahatsızlığı bulunan, oruç tutarak yahut sadaka vererek veya kurbanlık hayvan keserek/Allah'a yaklaşmak için Kabe'ye bir şey bağışlayarak fidye yoluna gitsin..."

Aynı şekilde, En'am suresi 162. ayette de bir meal düzeltimine gitmek ve oradaki nüsük sözcüğünü de geleneksel kabulün yüklediği kurban olmaktan çıkarıp esas anlamı olan 'kulluk ve bağış' şekline getirmek gerekir. Buna göre, anılan ayetin meali şöyle olacaktır:

"De ki, 'Benim namazım/duam, kulluğum/bağışım, hayatım, ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir!"

KURBANLIK HAYVAN KESMENİN AMELÎ YÖNÜ:

Kurban edilebilecek hayvanlar; koyun, keçi gibi küçükbaşlarla, sığır, deve, manda gibi büyükbaş hayvanlardır. Bu hayvanların erkek veya dişi olmaları bir fark yaratmaz.

Küçükbaşlarda bir yaşını, sığır ve mandada iki yaşını, devede ise beş yaşını bitirmiş olmak şartı aranır. Böylece, kurban etmek adı altında hayvanların körpe zamanlarında kesilmesi yasaklanarak ekonomik değerlerin telef edilmesi engellenmiştir. Belli bir yaştan önce kesilen hayvanlar, hem etleri bakımından hem

de diğer yararlı unsurları bakımından beklenen ekonomik sonucu veremezler. Bu, kurbanın yoksulların himayesine yönelik hedefine ulaşmasını da aksatır. Çünkü kurbanlık hayvan kesmenin amacı, fakire et yedirmektir. Nitekim İslamiyet, anılan amacın elde edilmesine yararlı görmediği için tavuk, horoz, kaz, hindi gibi hayvanların kurban edilmesini geçerli saymaz.

Kurban edilecek hayvanların sağlıklı olmaları şarttır.

Kurban Nasıl Kesilir?

Hayvanları kesmek, hayatın icapları arasındadır ama, bu hayat zorunluluğunun insana yaraşır biçimde, acıyı asgariye indirmek suretiyle yapılması gerekir. Hz. Peygamber: "Kesimi güzellik ve merhamet ölçüleri içinde yapın." buyurmuştur.

Kur'an'ın açık beyanına göre, Ehlikitap'ın yani Yahudi ve Hristiyanların kestikleri hayvanların etleri yenir. Ehlikitap'ın yaptığı kesimde besmele çekilmesi, Allah'ın anılması gibi koşullar aranmaz. Esasen Kur'an, Kitap Ehli'nin yemeklerinin bize helâl olduğunu, onların hazırladıkları yemekleri yiyebileceğimizi beyan ediyor, (bk. 5/5)

Günümüzde kurban konusunda en çok dikkat çeken Kur'an-dışılıklar şu başlıklar altında verilebilir:

Allah dışında bir şey (kişiler, türbeler, olaylar) adına kurban kesmek:

Bu, bir şirk kahntısıdır. Politikacı, din adamı, şeyh, sanatçı, asker vs. ünlü kişilerin adlarına, bazı olayların yıl dönümünde vs. hayvan boğazlayıp bunu kurban diye anmak, tam bir sapmadır. Bu anlayışla kesilen hayvanların bırakın kurban olmalarını, etleri yenmez.

Yaşayan veya ölmüş kişilerin, türbelerin adına izafe edilerek kesilen hayvanlar, Kur'an'ın açık hükmüne göre haram et haline gelir. Kur'an bu şekilde kesilen hayvanları 'Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar' diye anmakta ve etlerini haram ilan etmektedir. Bu etler; leş, kan, domuz eti gibi haramların yer aldığı listenin içindedir, (bk. 2/173; 5/3; 16/115)

Hayvanları bayıltarak kesmeyi İslam dışı ilan etmek:

Kurban konusunda halka musallat edilen hurafelerden biri de, elektro şok uygulanarak yapılan kesimleri dinen geçerli saymamaktır. Bu konuda yıllarca yalan söylendi, halk kandırıldı. Güya, bayıltılarak kesilen hayvanların kanı akmıyormuş, bu yolla kesilen hayvanlar boğularak ölüyormuş.

Kesimde kanın akması dinen gereklidir. Bu doğru. Boğularak ölen veya öldürülen hayvanın eti helal değildir, yenmez; bu da doğru. Ama yoklanarak, bayıltılarak kesilen hayvanların kanlarının akmadığını, bu hayvanların ölümlerinin boğulma yoluyla vücut bulduğunu söylemek gerçek dışıdır.

Durum, bu söylentilerin tam tersidir: Şoklanarak kesilen hayvanların ölümü kesim ve kan akışı yüzündendir. Hatta bu yolla kesilen hayvanlarda vücuttan çıkan kan miktarı, geleneksel usulle kesilenlerden çok daha fazladır. Bu durum etlerin daha sağlıklı ve daha leziz olmalarında etken olmaktadır.

Dinsel yönden baktığımızda da şoklama yöntemiyle kesim İslam'ın, özellikle peygamberimizin buyruklarına, beklentilerine en uygun yoldur. Çünkü bu yol, hayvanın acısını hemen hemen sıfırlamaktadır. Peygamberimizin talimatı da kesilen hayvanların en az acı duyacakları şekilde kesilmeleridir.

Kurbanlık hayvan kesmeyi haccın gereklerinden biri sanmak:

Hacda kurbanlık hayvan kesmek, hac günlerinde Mekke'de toplanan büyük kalabalığın gıdalanmasını kolaylaştırmaya yönelik bir uygulamadır. Ve bu anlayış içinde anlamlıdır. Bu niyet ve anlayışın yitirildiği veya anlamının kalmadığı zamanlarda, örneğin, hacıların beş yıldızlı otellerde konakladıkları günümüzde, dinin buyruğu olarak algılanamaz.